

OSMANLI'DA SAVAŞ VE SPOR TOPUZLARI OTTOMAN WAR AND SPORT MACES

Şinasi Acar & Murat zveri

Abstract

Mace is a close-quarter fighting weapon. Before the invention of firearms it has been used in both infantry and cavalry as a striking and smashing weapon. It may basically be described as “a ball-shaped head at the tip of a handle”. Other than its usage as a weapon, mace has been used as a symbol of authority and as a sport equipment. Lifting heavy maces and/or using maces skillfully in wars had been considered as a heroic accomplishment among the ancient Turks. In Ghaznavid, Seljuk, and Beylik periods, as well as in the early Ottoman period, mace was an important military weapon. The present paper, after briefly introducing the historical development of maces, will examine the maces used in ceremonies, wars and sportive activities as based on historical visual material in Ottoman Turkey, Iran, India and Japan. It will also give information about mace-lifting of sultans as an athletic accomplishment and about mace-makers.

Key words: Mace, macebell, chain mace, ceremonial mace, war mace, sport mace, gada, strength training, Sultan IV. Murad.

GeliŐ / Received: 12.12.2017; **Kabul / Accepted:** 16.05.2018.

Kaynak Göster / Cite this article as:

Acar, Şinasi ve Murat zveri. “Osmanlı'da Savaş ve Spor Topuzları.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XIX, 2 (2018): 240-264

Yazar bilgileri / Affiliations:

Acar, Şinasi. Y. Müh. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü emekli ğretim yesi. sinasi.acar@yahoo.com

Özveri, Murat. Dr. DiŐ Hekimi, Periodontolog. kemankesim@yahoo.com

DOI: <https://dx.doi.org/10.30522/iuoba.364984>

TeŐekkür / Acknowledgement:

Yazarlar, değerli katkılarını için Ahmet Ayhan, Mustafa Yılmaz, Meral Cem ve Dilek Gürbüz'e teŐekkür ederler.

Öz

Topuz bir yakın dövüş silahıdır. Ateşli silahların icadından önce vurucu, ezici ve parçalayıcı bir saldırı silahı olarak süvariler ve piyadeler tarafından kullanılmıştır. Kısaca “bir sapın ucunda yer alan gülle” olarak tanımlanabilir. Silah olarak kullanımı dışında hükümdarlık simgesi ve spor amaçlı olarak da kullanılmıştır. Ağır topuz kaldırmak ve savaşta beceriyle kullanmak, eski Türklerde yiğitlik göstergesiydi. Gazneliler, Selçuklular ve Beylikler dönemlerinde ve daha sonra Osmanlıların ilk yıllarında topuz önemli bir savaş aracıydı. Bu makale topuzun tarihsel gelişimini kısaca tanıttıktan sonra, Osmanlı Türkiyesi’nde, Hindistan’da, İran’da ve Japonya’da törenlerde, savaşta ve sportif faaliyetlerde kullanılan topuzları tarihsel görsel malzeme eşliğinde inceleyecektir. Makale, sportif bir faaliyet olarak topuz kaldıran Osmanlı sultanları ve topuz imal eden ustalar hakkında da bilgi verecektir.

Anahtar sözcükler: Topuz, gürz, şeşper, salık, tören topuzu, savaş topuzu, spor topuzu, gada, kuvvet antrenmanı, Sultan IV. Murad.

Giriş

Silindirik bir sopanın, insanoğlunun kullandığı ilk silah olma olasılığı çok yüksektir. İnsansıların (*hominid*ler) el anatomisinin gelişim aşamalarında başparmağın uzaması ve elin diğer parmaklarının bir ölçüde kısılması, insanın bugünküne yakın bir tutuş yetkinliğine kavuşmasını sağlamış olmalıdır.¹ Sopa veya çubukları araç olarak kullanmayı, primatların da yapabildiği gözlemlenir. Bunların silah olarak kullanılması ise, anatomik olarak evrimleşmeyi gerektirir. Bir hedefe vurulan sopanın elden fırlayıp gitmemesi için, kuvvetli ve uzun bir başparmak gerekir. Elbette hem vurmak hem de bu ilkel silahların yakın mesafelere fırlatılarak kullanılması için, insanın iki ayak üzerinde (*bipedal*) yürüyüşe geçmesi, vücudunun alt uzuvlarının kuvvetlenmesi ve nöromusküler (sinir sistemi ile kas bağlantıları) açıdan evrimleşmesi gerekmiştir.

Vurarak künt travma yaratan bir silah olarak basit sopanın gelişimi, önce uç kısmının daha ağır olacak şekilde yontulması, daha sonra da uç kısmına taş bağlanarak “taş başlı” savaş asalarına ve saplı taş baltalara dönüşmesiyle devam etmiştir. Bu savaş asaları, madenin insan yaşamına girmesiyle, baş kısımları bronz ve demir gibi metallere yapılmaya başlanarak *topuz* denilen silaha dönüşmüştür.

Kullanması güç ve kuvvet gerektiren bu silah, zaman içinde kahramanlığı, fiziksel kuvveti veya savaşçı seçkinlere aidiyeti simgeleyen bir statü objesi olmuştur. Ama aynı zamanda, savaş alanlarında fiziksel kuvvetin geçer akçe olduğu dönemlerde, göğüs göğse savaşabilmek için gereken kuvvet ve melekeyi kazanmakta kullanılan bir idman aracına da dönüşmüştür.

¹ Murat Özveri ve Şinasi Acar, “Osmanlı’da Bir Fırlatma Silahı: Lobut,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XVIII, 1 (2016): 71-88.

Topuzun Tanımı ve Özellikleri

Topuz sözcüğü Türkçe'dir. Arapça'ya da geçerek *debbûs* biçimine dönüşmüştür. Farsça'da *gürz* denir ki, bu sözcük Türkçe'ye de geçmiş ve yaygın olarak kullanılmıştır. Kesin bir ayırım olmamakla birlikte, ağır ve uzun saplı olanların *gürz*, hafif ve kısa saplıların *topuz* olarak adlandırıldığı söylenebilir. Türkçe'de kimi zaman *bozdoğan* sözcüğü de kullanılır. Bunun nedeninin, kimi *topuz* tiplerinin *boz doğan* denilen bir yırtıcı kuş türünün kafasına benzetilmesi olduğu söylenir. Bu sözcük *buzogan* olarak Macarca'ya da geçmiştir.

Topuz bir yakın dövüş silahıydı. Ateşli silahların icadından önce vurucu, ezici ve parçalayıcı bir saldırı silahı olarak süvari ve piyadeler tarafından kullanılmıştır. Kısaca, “uzunluğu 40-80 cm arasında değişen bir sapın ucunda yer alan gülle” olarak tanımlanabilir. Yani sap ve baş (gülle ya da gövde) olmak üzere iki bölümden oluşur. Baş, küre, armut veya silindir biçiminde olup, taş veya metalden yapılır. *Topuz*, sapından tutulup savrularak hedefte künt travma etkisi yaratan bir silahtır. Ağırlıkları –kabaca 10 kg'dan 100 kg'a değin– çok geniş bir yelpazede değişiklik gösterir. Bu yelpaze içinde belli bir ağırlığın üstünde olanların savaşta kullanılmış olma olasılığı düşüktür. Süvari *topuzları* piyadeninkine göre daha ağırdır. *Gürzü* ustaca kullanabilmek için güçlü kuvvetli ve pehlivan yapılı olmakla birlikte, uzun süre ve devamlı idman yapmak, ayrıca –omuz ve kol kasları başta olmak üzere– vücudu güçlü tutmak gereklidir. *Topuz*, biçimine ve ağırlığına göre çeşitli adlar alır. Babur Şah (1483-1530), *Vekaayi* (Olaylar) adlı anı kitabında yakın dövüş silahlarından söz ederken *dilli topuz*, *topuz*, *küçük topuz* türlerini saymıştır.² Evliya Çelebi (1611-82) ise, *gürz*cü esnafını tanıtırken *gürzlerin çekme, kesme, asma, dikme, salma, salık, çârtop ve şeştöp* türleri olduğunu yazmaktadır.³ Silah olarak kullanımı dışında hükümdarlık simgesi ve spor amaçlı olarak da kullanılmış olduklarından, *topuzları* temelde üç grupta toplamak mümkündür.

Tören Topuzları

Topuz benzeri, başları yuvarlak taştan yapılmış savaş asaları, Afrika'nın ilkel kabilelerinde –yüzyıllardan beri olduğu gibi– bugün de hükümdarlık simgesidir ve törenlerde kabile şefleri tarafından taşınır. Kuzey Amerika yerlilerinin kimi kabilelerinde de (örneğin, Sioux [Siu] ulusunun Lakota ve Dakota kabileleri), Türkçe “taş başlı savaş asâsı” şeklinde ifade edilebilecek bir silah, çatışmalar dışında bir tören objesi olarak da kullanım alanı bulmuştur.

² Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekaayi-Babur'un Hâtıratı*, cilt 1, Doğu Türkçesi'nden çeviren Reşit Rahmeti Arat (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), 109.

³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I. Kitap, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu – Dizini*, haz. Orhan Şaik Gçkyay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 316.

Ondokuzuncu yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında çekilmiş ender Kızılderili fotoğraflarının pek çoğunda, elde böyle bir asânın tutulur görülmesi, rastlantı olmasa gerektir.

Elinde asasıyla Kızılderili reisi (19. yüzyıl sonu)
https://lh6.googleusercontent.com/-udFZu9ra7Wc/T9iNyz_lyeI/AAAAAAAAaE/K10ugmPn82I/s582/99.jpg

Kızılderililerin kullandığı taş başlı savaş asası (19. Yüzyıl sonu 20. Yüzyıl başı)
<https://picclick.com/Native-American-Indian-Fully-Beaded-Stone-Head-War-282981866821.html#&gid=1&pid=11>

Eski Mezopotamyalıların inancına göre topuzu ancak tanrılar kullanabilirdi. Başları top, yumurta veya armut biçiminde taştan yapılır ve bu baş bir sopanın ucuna geçirilirdi. Arkeolojik kazılarda, kralların ve prenslerin tanrılara kendi tapınaklarında adak olarak sundukları birçok topuz bulunmuştur. Asur döneminde topuz, hükümdarlık ve saltanat simgesi haline geldi. Krallar ve yüksek rütbeli kişiler, topuzu, ellerinde asa gibi tutarak tasvir edildi.

Ünlü Hint destanı Ramayana'nın ana figürü olan ve adı bir başka önemli destan olan Mahabharata'da da geçen Tanrı Hanuman, elinde bir topuzla tasvir edilir. Sanskritçe *gada* adıyla bilinen yuvarlak başlı gürzler, topuzun spor aracı olarak gelişmesine de esin kaynağı olacaktır. İnanişa göre, gelmiş geçmiş en ağır topuz Hanuman'inkidir.

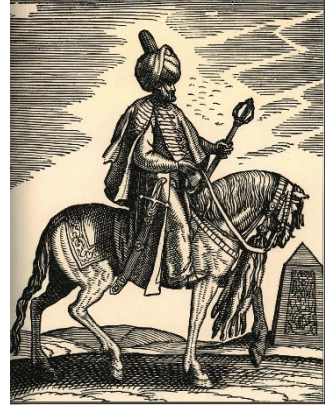
Topuzu statü simgesi olarak, tarihsel gelişim süreci içinde Osmanlı devlet yönetiminde de görebiliyoruz. Osmanlı'da topuzun atın eyerine asılması, büyüklük ve itibar işaretiydi. Yalnızca padişah, şehzadeler, sadrazam, kubbe vezirleri ve padişahın hak tanıdığı (layık gördüğü) imparatorluğa bağlı prensler,

atının eyerine topuz asma hak ve ayrıcalığına sahiptiler. Uzun süre Osmanlı yönetiminde kalan Macaristan'da, Macar beyleri ve asilzadeleri de Osmanlılardan etkilenecek kendilerine özel ve rütbelerini gösteren topuzlar yaptırmışlardı.

Tören ve gösteri topuzlarının altın ve gümüş kakma desenlerle ve zümrüt, yakut, firuze benzeri değerli taşlarla süslenmişleri bulunduğu gibi, bütünüyle yeşim ve nefes gibi yarı değerli taşlardan yapılmışları da vardır.

Bedesten'de silah satıcıları. Franz Taeschner, *Alt-Stambuler Hof- und Volksleben, ein Türkisches Miniaturenalbum aus dem 17. Jahrhundert* (Hannover: Orient Buchhandlung H. Lafaire, 1925).

Elinde şesperiyle sadrazam gravürü. Eberhard Werner Happel, *Thesaurus exoticorum*, Part 4 (Hamburg: Thomas von Wiering, 1688), 13.

Savaş Topuzları

Süvarilerin kullandığı topuzların 2-3 cm çapındaki sapı ağaçtan, silah niteliğindeki baş kısmı ise demir, bakır, tunç veya pirinçten yapılırdı. Baş kısmının üzerinde 2-4 cm uzunluğunda sivri çıkıntılar olurdu. Bütünüyle demirden yapılmış olanları da vardı. Süvari topuzları, Yeniçeri Ocağı'nın atlı zağarcıları ve atlı sekbanları ile yayabaşı, bölükbaşı ve odabaşılar tarafından kullanılmıştır.⁴ Süvariler topuzu eyerin soluna asarak taşırlardı.

Piyade sınıfının kullandığı topuzlar, hafif olsun diye, bütünüyle ağaçtan yapılırdı ve sapına göre daha kalın olan baş tarafına üçer sıra, uçları sivri demir çiviler çakılırdı.⁵ Özellikle düşmanı yaralamak ve kısmen zırhını parçalamak

⁴ *Sekbanlar*, Yeniçeri ocağının 65. ortasını oluştururlar. Ortanın 1 bölümü atlı, 34 bölümü yaya sekbandır. Bunlar padişahla birlikte ava giderlerdi. Ocağın 64. ortasını oluşturan *zağarcılar* ise padişaha av köpeği yetiştirirlerdi. Yeniçeri Ocağı'ndaki ortaların komutanlarına *Yayabaşı*, ortaları oluşturan bölüklerin amirlerine *Bölükbaşı*, koğuş ağalarına *Odabaşı* denirdi.

⁵ Ağaç gürze *tomak* denilmektedir.

suretiyle savaş dışı bırakmak için kullanılıyordu. Piyadeler bu topuzları, bellerine sarılı kuşak ya da kemere sokarak taşırlardı.

Solda: Demir topuz (TSM Envanter no. 1/2392), 18. Yüzyıl. Uzunluk 73,5 cm;
Ortada: Yeşim topuz (TSM Envanter no. 1/2390), 17. Yüzyıl. Uzunluk 56 cm, sapı burmalı, başı yivli; **Sağda:** Demir topuz (TSM Envanter no. 1/2388), 18. Yüzyıl. Uzunluk 60,5 cm, ucunda zümrüt var. (Fotoğraflar: Ahmet Ayhan)

Omzunda şeşperiyle Çavuşbaşı

The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Rålamb Paintings, ed. Karin Ådahl (Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 2006).

Sarayla bağılı çavuşlar⁶ da topuz taşırlardı. Padişah sefere çıkarken veya İstanbul içinde dolaşırken, bir kısım çavuş – topuzları omuzlarında – alayın önünde yürürdü.

Süvarilerin çok kullandığı bir başka tür topuz *şesper*dir.⁷ “Altı kanat” anlamındaki şesperlerin baş kısmında –sapa paralel olarak yerleştirilmiş– altı tane kısa kanat (dil, dilim) bulunur. Bunlarda kimi zaman sivri ve keskin, kimileyin yuvarlak hatlar egemendir. Dilimlerin kalınlığı gövdeden dış kenara doğru inceler; ama kenarlar bir kesici silah ağzı gibi keskin değildir. Bu durum silahın vurucu, ezici ve parçalayıcı niteliğine uygun düşmektedir. Klasik topuza göre daha hafiftirler. *Dilli topuz* ya da *dilimli topuz* da denilen bu türün 7-9 kanatlı olanlarına da rastlanmaktadır. Topuzlardaki sivri çıkıntı ve çiviler şesperlerde bulunmaz. Ancak, kanatçıların dışa bakan kenarlarında, baş formuna uygun olarak yapılan sivri köşe çıkıntıları bu işlevi yerine getirmektedir.

Manastır’da bir ırmağı geçerken Sultan II. Bayezid’e suikast girişiminde bulunan kafirin *şesper*le öldürülmesini gösteren minyatür (Nakkaş Mehmed Bey). Seyyid Lokman, *Hünernâme*’sinden

Gazneliler’de, Selçuklular’da, Beylikler döneminde ve Osmanlı’nın ilk yıllarında topuz önemli bir savaş aracıdır. Selçuklu saltanatının kuruluşuyla sonuçlanan Dandanakan savaşında (1040), mağlup olan Gazneli Sultanı Mesud (998-1041) deveyle kaçarken, iki atlı Türkmen’in peşine takıldığını fark eder. Deveden inip atına biner, topuzunu alır ve takipçilerinin üstüne seğirtir. Topuzuyla onlara saldırır ve üst üste darbeler indirerek birbiri ardına ikisini de bertaraf eder. Türkmenler atlarıyla birlikte telef olurlar. Onunla birlikte kaçmakta olan adamlarından birinin bunu görünce “*Ey Hudâvend! Böyle darbeler vuran birine hezimet nasıl gelir de mülkü bırakıp terk edebilir?*”

⁶ Sarayla bağılı çavuşlar, teşrifat ve yönetim işlerinde çalışan memurlardır. Âmirlerine *Çavuşbaşı* denirdi.

⁷ Bir Köroğlu türküsünde ozan şöyle diyor:
Yiğit kendini övende - Toplar menzili dövende
Şesper kalkana değende - Meydan gümbür gümbürleir

dediği aktarılır.⁸ Tüfeğin yaygınlaşmasından ve özellikle tabancanın icat edilip yakın dövüş silahı olarak evrimleşmesinden sonra, kullanması fiziksel kuvvet gerektiren diğer silahlar gibi topuz da giderek önemini yitirmiş, yalnızca tören ve spor aracı olarak kullanılmış ve 18. yüzyıldan itibaren de tamamen terk edilmiştir.

Savaş topuzu kullanmak Selçuklu ve Osmanlı sultanları arasında çok yaygındır. Özellikle I. Alaeddin Keykubad (öl. 1237), I. Gıyaseddin Keyhüsrev (öl. 1211), IV. Rükneddin Kılıçarslan (öl. 1266),⁹ Yıldırım Bayezid (1389-1402), Cem Sultan (1459-95) ve IV. Murad'ın (1623-40) bu alanda fevkalade usta oldukları bilinmektedir. Alparslan'ın Malazgirt Savaşı öncesinde askerlerine hitaben yaptığı konuşmanın sonunda, eline bir kılıç ve topuz aldığı ve komutanlarının da onu taklit ettiği kayıtlara geçmiştir.¹⁰ Diğer silahlardan farklı olarak düşmanını topuzuyla alt eden kahramanın gürzü cami kapılarına asılmaktadır.

Türlere özgü bir topuz çeşidi olan *salık*, “salınan ya da sallanan topuz” anlamındadır. Bu topuzlarda, başın tepesine ve çevresine tutturulmuş kısa zincirler ve bu zincirlerin uçlarında bilyeler (küçük güller) bulunur. Bu güllerin karışık hareketi, kalkanla savunma olanağını bir hayli azalttığından, rakipte ürkütücü bir etki yaratmakta ve silahın tesir alanını artırmaktadır.¹¹

Solda: *Salık* (TSM Envanter no. 1/2389), 18.

Yüzyıl. Uzunluk 42 cm, gümüş, zincir uçlarındaki bilyeleri necef ve yeşimden;

Sağda: *Şeşper* (TSM Envanter no. 1/2366), 17.

Yüzyıl. Uzunluk 77,5 cm, 8 dilimli, demir üzerine altın ve gümüş işlemeli (Fotoğraflar: Ahmet Ayhan) (Fotoğraflar: Ahmet Ayhan)

⁸ Reşidüddin Fazlullah, *Cami'üt Tevârih (Selçuklu Tarihi)*, Farsça'dan çevirenler Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş (İstanbul: Selenge Yayınları, 2010), 91.

⁹ Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular-Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 86; Faruk Sümer, “Kılıçarslan IV,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 404-405.

¹⁰ Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt-Zafere Giden Yol* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 95.

¹¹ Daha büyük (5-6 cm çapında) ve üzeri düz veya çivili tek bir güllenin, uzun bir zincirle, daha uzun bir sapa bağlanmış olan türü *kamçı* olarak adlandırılır. Bunun daha büyüklerine *döğen* (döven) denir. Her ikisi de göğüs göğse yapılan muharebelerde kullanılmıştır.

Vehbi'nin *Şurnâmesi*'nden (18. Yüzyıl) topuz taşıyan atlılar. Şinasi Acar, *İstanbul'un Son Nişan Taşları* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 93.

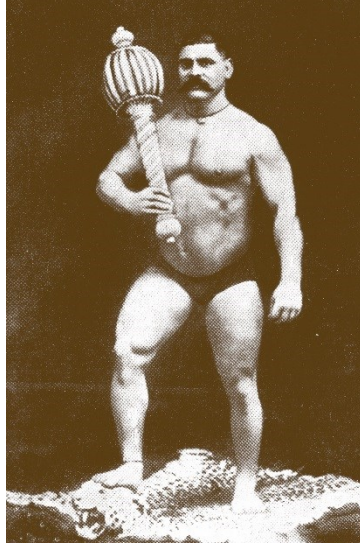
Spor Topuzları

Tarihsel Oluşum ve Gelişim Süreci

Antik çağlarda ve sonrasında, yapılan düzenli fiziksel egzersizlerin amacı, savaş için gerekli olan kuvvet ve kondisyonu kazanıp korumaktı. Hem dönemin silahlarının kullanılması hem de silahsız dövüş becerisi, üst düzeyde fiziksel kuvvet, dayanıklılık ve esneklik gerektiriyordu. Bu nedenle birçok spor disiplininin savaşla ilgili olması ve idman araçlarının silahların farklılaşmasıyla ortaya çıkması doğal kabul edilmelidir. Güneydoğu Asya ve Ortadoğu dünyasında, savaş alanında silahını yitiren savaşçının revaçta olan savaş sanatı güreşti. Uzakdoğu'nun kimi savaş sanatlarından farklı olarak, yumruk ve tekmeyle yapılan vuruşlardan çok, rakibin yere fırlatılması ya da düşürülmesi esasına dayanan güreşinin izleri, bu sanatta ehil hale gelmek için yapılan fizik egzersizleriyle birlikte, Hindistan'ın kuzeyine kadar izlenebilmektedir.

Kuşti denilen Hintli güreşçiler, *gada* adı verilen spor topuzlarını "kuvvet antrenmanları"nda kullanmaktaydılar. Bu antrenman yöntemiyle yetişen ve 52 yıllık spor kariyerini hiç yenilmeden tamamlayan "Büyük Gama" lakaplı Hintli pehlivan Ghulam Mohammad Baksh'ı (1878-1960) burada anmak yerinde olur. Bugün de Hindistan'ın kuzeyinde *akhara* adı verilen geleneksel jimnastik mekanlarında (bunların kimileri açık ya da yarı açık mekânlardır), *gada* çalışmasını da içeren bir program dahilinde idman yapılmaktadır. Yarışma kazanan bu güreşçilere ödül olarak *gada* verilmesi gelenektir. Büyük Gama'nın,

kazandığı yarışmalar sonunda aldığı iri bir topuzla verdiği pozlar günümüze dek ulaşmıştır.

Hintli pehlivan Büyük Gama

Graham Noble, "The Lion of the Punjab", Gama in England, 1910, *The Journal of Alternative Perspectives on the Martial Arts and Sciences* (May 2002), <http://ejmas.com/jalt/jaltframe.htm>

Düzenli fiziksel egzersizlerin Osmanlı İmparatorluğu'na geçişi, İran üstünden gerçekleşmiş olabilir. Kimi uzmanlar bu kültürel etkileşimin, İran'ın Hindistan'ın kuzeyini yönettiği dönemde gerçekleşmiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. İran, tıpkı Hindistan *akhar*larındaki gibi, vücut ağırlığına dayanan egzersizlerin yanında, savaş silahlarından türemiş idman araçlarıyla kuvvet geliştirme egzersizlerinin yapıldığı, *zorhane* olarak anılan jimnastik salonlarını günümüze kadar korumuştur.¹² Osmanlı kültürü ve dili üzerinde İran kültürünün ve Farsça'nın etkisi büyüktür. Osmanlı din terminolojisi bile daha çok Farsça ağırlıklıdır. Kimi tarihçilerin iddia ettiği gibi, İslâmiyet'in Anadolu'ya İranlı mistikler aracılığıyla gelmiş olması bunun nedeni olabilir. Büyük Selçuklu devletinin İran topraklarında kurulduğu ve devletin İranlı bürokratlarca yönetildiği de unutulmamalıdır. Resmî saray dilini Farsça yapacak kadar ileri giden Türk yöneticiler, İran kültürüyle öylesine içli dışlı olmuşlardır ki, dönemin Bizans kaynaklarına bakıldığında Selçuklular'ın "Persler" diye tanımlandıkları görülür.¹³ Kültürel etki, savaş sanatlarında da karşımıza çıkar.

¹² Manouchehr Moshtagh Khorasani, *Persian Archery and Swordsmanship Historical Martial Arts of Iran* (Frankfurt am Main: Niloufer Books, 2013), 39-54.

¹³ Onikinci yüzyılda Bizans'taki Selçuklu geçişi için Roman Shlyakhtin'in "Byzantium and the Seljuks: Background and Main Research Question" başlıklı yazısına bkz. https://medieval.hse.ru/data/2012/08/20/1256721289/Shlyakhtin_dissertation_%20summary.pdf

Kökleri Türkler'in Orta Asya geçmişine uzandığı kesin olan okçuluk gibi savaş sanatlarında bile Farsça terminolojinin egemen olması, dönemin sporcularına *pehlivan* denmesi, aranan özellikler olan kuvvet ve kahramanlığın bu terimle özdeşleşmesi, dahası bugün bile dilimizde güreşçiler için kullanılıyor olması, bu olasılığı kuvvetlendirmektedir.

Baburşahlar Hindistan'ı ele geçirdiğinde, bu topraklarda *malla-yudha* denilen bir antik silahsız dövüş sanatı vardı. Bugün Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal ve Sri Lanka'nın bulunduğu toprakların savaş kültüründe gelişen bu dövüş disiplini, Babur Şah tarafından Orta Asya'dan getirilen Türk-Moğol güreş teknikleriyle zenginleştirilip, bugünkü *kuşti* güreş kültürünü oluşturmuştur. Babur Şah, güreşe merakı ve sıradışı fiziksel kuvvetiyle bilinen bir liderdir. İki erişkin insanı iki koltuğunun altına sıkıştırıp bu şekilde koşabildiği söylenir. Kimi kaynaklar spor güreşlerinin Ortadoğu'ya gelişinin Baburşahlar devleti vasıtasıyla olduğunu söylerler ki, bu tez çok da akla yatkındır. Hindistan'ın kuzeyinde hüküm süren Baburşahlar devleti, İran'ı yöneten Safevî ve Afşar gibi Türk kökenli hanedanlar ile Osmanlılar arasındaki siyasal, kültürel, askerî ve diplomatik ilişkileri araştırmak ve incelemek, spor güreşlerinin Hindistan'dan Anadolu'ya olan yolculuğunu aydınlatmakta yararlı olabilir. 16. ve 17. yüzyıllar, bugünkü Afganistan toprakları üzerindeki Safevî ve daha sonra Afşar yöneticilerinin Baburşahlar'la sürekli bir iktidar ve toprak mücadelesine sahne olmuştur. Spor güreşleri ve sözü edilen kuvvet antrenmanı bilgisi Osmanlı'ya bu yolu izleyerek ulaştıysa, bu geçiş 16. ve 17. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Bu nedenle, Osmanlı'da spor güreşleriyle ilgili kayıtların ağırlıklı olarak 17. yüzyıla ait olması da anlaşılabilir bir olgudur.

Hint *akharalarında* yapılan kuvvet idmanlarında iki tip topuz kullanılmaktadır. Bunların nisbeten kısa ve lobut şeklinde olanlarına *cori* ya da *mudgar* denir.¹⁴ Kabaca şişe formunda ve ağaçtan yapılan *coriler*, çift olarak ve her biri bir elde tutularak kullanılır ve başın üzerinde çevrilir. İkinci tür olan ve genellikle bambudan uzun bir sap ucuna takılmış ağır bir taş gülleden oluşan *gada*, tek olarak kullanılır. Başın arkasından döndürülerek *-cori* idmanında olduğu gibi- omzun üstünden öne doğru çekilir. Bu çevirme hareketi genellikle iki elle, kimileyin tek elle yapılır. Bu egzersiz, kuşkusuz topuz kullanmak için gereken kas kuvvetini sağlar, eklem elastikiyetini artırır ve elbet bunların sürdürülmesine yardımcı olur. Ancak uzmanlar, silahsız göğüs göğse dövüşte, rakibi yere fırlatmak için gereken kuvvet ve kas koordinasyonunu da artırdığını

Alicia Walker, "Middle Byzantine Aesthetics and the Incomparability of Islamic Art: The Architectural Ekphrasis of Nikolaos Mesarites," *Muqarnas* 27 (2010): 79-101.

¹⁴ "Akharas," <http://www.indianclubs.com.au/category/akharas>

"Persian Yoga three ways of improving your Meel swing"

<http://www.indianclubs.com.au/2205/persian-yoga-three-ways-improving-meel-swing/>

söylemektedir. *Gadanın* arkadan öne alınışı, çuvalı omza yükler gibi bir harekettir ve güreşte rakibin omuz üstünden fırlatılmasına benzer.

Corilerle kuvvet idmanı yapan pehlivanlar.

<https://www.indianclubs.com.au/persian-yoga-three-ways-improving-meel-swing/>

Gada kullanan Hintli kuştı güreşçileri.

Solda: Ayash Basu, Preserving the Pehlwani Tradition in Kolkata, 30 August 2016.

<http://blog.loculars.com/blog/pehlwani-tradition-kolkata/>

Sağda: Training at Suria Akhara <https://www.indianclubs.com.au/training-suria-akhara/>

Bu iki topuz türünden *cori*, İran spor repertuarına *mil* adıyla geçmiştir.¹⁵ Ancak *gada* İran'da kullanıldıysa bile, günümüz *zorhanelerine* kadar varlığını sürdürememiştir.¹⁶

¹⁵ Khorasani, *Persian Archery*, 39-54.

Karate ve Spor Topuzu

Karate bir Japon savaş sanatıdır. Okinava adasında geliştirilip buradan bütün Japonya'ya, oradan da dünyaya yayılmıştır. Karate Batı dünyasına tanıtılırken, modern dünyanın gereksinimleri doğrultusunda değişime uğramış, savaş sanatından bir spor dalına doğru evrimleşmiştir. Okinava'da dahaca varlığını sürdüren otantik ekollerde, karatenin yumruk ve tekme tekniklerinin çalışılmasının yanında, kuvvet antrenmanına da çok önem verilmektedir.¹⁷ Bu kuvvet idmanlarında, günümüzde de otantik egzersiz araçları kullanılmaktadır. Bunlardan biri, *Goju Ryu* ekolünde kullanılan ve *çi-işi* adı verilen bir tür güzdür. *Gada*daki ve Osmanlı spor topuzlarındaki uzun bir demir sapa takılı mermer gülden oluşan yapıdan farklı olarak, *çi-işiler* kısa sapa takılmış bir taş tekerlekten ibarettir. Bir taraftaki diski çıkarılmış kısa bir halteri andırır. Zengin bir egzersiz repertuarına sahip olan *çi-işinin* ön kol, bilek ve omuz kaslarını kuvvetlendirmeye ve gücü kontrol edebilmeye yardımcı olduğu, böylece daha güçlü yumruk atmaya mümkün kılacak fiziksel altyapıyı sağladığı söylenmektedir.

¹⁶ *Cori* ve *gada* son yıllarda *clubbell* (<https://stumptuous.com/clubbell-training> ve <https://barbend.com/surprising-benefits-club-training-strength> ve <http://endthetrendnow.com/cts-clubbell-review/>) ve *macebell* (<http://www.urbandictionary.com/define.php?term=macebell>) adlarıyla Batı dövüş sporları repertuarına ve literatürüne girmiştir. Son 10 yılda popüler olan “karışık savaş sanatları” (*Mixed Martial Arts / MMA*) pratisyenleri –konvansiyonel Batılı ağırlık çalışmasına alternatif olarak– bu antik idman araçlarının ve egzersizlerinin değerini keşfetmişlerdir. Söz konusu idman yönteminin önemli bir avantajı, belli kas gruplarını izole etmeyip, çok sayıda kas grubunun koordineli çalışmasını sağlamasıdır. İnsan vücudunun çalışma şekli de böyledir. Yani kas kuvvetiyle iş yaparken –modern ağırlık kaldırma egzersizlerinde yapılanın tersine– tek bir kas grubunu kullanmayız; çok sayıda kas grubunu birbiriyle uyumlu olarak belli bir hızda ve sırada, ilgili eklem ya da eklemleri her yöne hareket ettirecek şekilde kasıp gevşetiriz. Bu nedenle kaslar da, bu kullanım şekline uygun olarak çalıştırılmak gerekir. Antik dünyanın kuvvet antrenmanı araç ve teknikleri, bu konsept doğrultusunda “3 Boyutlu Fonksiyonel Antrenman” (*3 Dimensional Functional Training / 3 DFT*) adıyla modern zaman sporcularına lanse edilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar ve araştırmalar göstermiştir ki, fonksiyonel antrenman doğru olarak yapıldığında, daha yüksek eklem hareketliliği ve daha etkili motor paternler oluşmaktadır. Bu değişiklikler atletik performans sırasında sakatlık oluşması riskini azaltır. 2008 yılında Spennewyn ve arkadaşlarının yaptığı ve türünün ilk örneği kabul edilen araştırmada (K. C. Spennewyn, “Strength outcomes in fixed versus free-form resistance equipment,” *Journal of Strength and Conditioning Research* 22 (2008): 75-81), değişkenlerin sabit tutulduğu antrenman teknikleri (fixed variable training techniques) ile 3 DFT karşılaştırılmış ve DFT yapan grupta diğer gruba göre % 58 daha fazla kuvvet artışı, dengelerde % 196 iyileşme ve eklem ağırlarında % 30 azalma tesbit edilmiştir.

¹⁷ “Karaté Goju – Ryu d’Okinawa,” <http://stgermain.gojuryu.free.fr/Pages/ecole.htm>, “Okinawa Goju Ryu,” <http://www.ftmaagojuryu.com/hojo-undo---supplementary-exercises.html>

Solda: Çi-işi adı verilen topuzlar

<http://memoirsofagrasshopper.blogspot.com/2010/01/chiishi.html>

Sağda: Çi-işi topuzlarıyla çalışan bir sporcu

<http://www.best-trainer.net/articoli/dallhojo-undo-al-functional-training-moderno/>

Kuvvet antrenmanının sporcular ve antik dönem savaşçıları tarafından tercih edilmesinin nedeni, kuvvet artışı, sakatlanma riskinde azalma,¹⁸ eklem¹⁹ ve kalp fonksiyonlarında ²⁰ . ²¹ . ²² iyileşmeyle gelen performans artışıdır. Günümüzde kuvvet antrenmanından, sakatlanmalar sonrasındaki iyileşme ve rehabilitasyon sürecinde de yararlanılmaktadır.²³ Çok sık ve ciddi fiziksel sakatlanmalara maruz kalmış olması gereken antik dünya savaşçısının da, kuvvet antrenmanının bu özelliğinden yararlandığını düşünmek yersiz olmaz.

¹⁸ Steven J. Fleck and Jeff E. Falkel, "Value of Resistance Training for the Reduction of Sports Injuries," *Sports Medicine* 3,1 (January 1986): 61-68.

¹⁹ Angela K. Lange, Benedicte Vanwanseele and Maria A. Fiatarone Singh, "Strength Training for Treatment of Osteoarthritis of the Knee: A Systematic Review," *Arthritis Rheum* 59, 10 (15 October 2008): 1488-94.

²⁰ W. L. Westcott, "Resistance training is medicine: effects of strength training on health," *Curr Sports Med Rep.* 11, 4 (Jul-Aug 2012): 209-216.

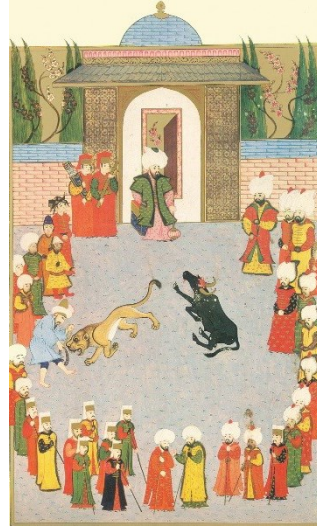
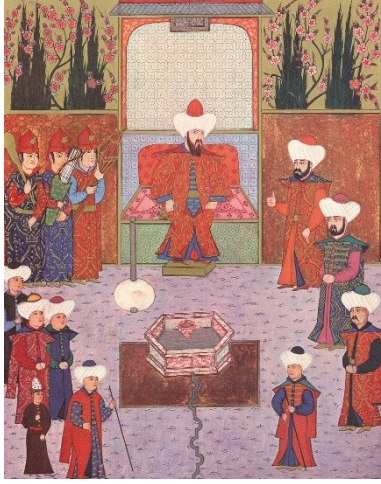
²¹ Steven J. Fleck, "Cardiovascular adaptations to resistance training," *Med Sci Sports Exerc.* 20 (5 Suppl) (Oct. 1988): 146-51.

²² Bu çalışmada olduğu gibi, kuvvet antrenmanının kardiyak fonksiyonlara olumlu etkisi olmadığını gösteren araştırmalar da vardır: B.F. Hurley, D.R. Seals, A. A. Ehsani, L. J. Cartier, G.P. Dalsky, J. M. Hagberg, J. O. Holloszy, "Effects of high-intensity strength training on cardiovascular function," *Med Sci Sports Exerc.* 16, 5 (Oct. 1984): 483-88.

²³ Benjamin S. Uh, Bruce D. Beynonn, Bryce V. Helie, Denise M. Alosa, P.A. Renstrom, "The Benefit of a Single-Leg Strength Training Program for the Muscles around the Untrained Ankle," *Am J Sports Med.* 28, 4 (Jul-Aug 2000): 568-73.

Osmanlı Spor Topuzları

Tarihsel spor topuzlarının başı taş, mermer ya da metalden, sapı ağaç, demir çubuk veya zincirden olurdu. Bu biçimleriyle, Hindistan *akhar*larında kullanılan *gadar*larla tıpatıp aynıydı. Bunlara *idman topuzu* da deniliyordu. Ağırlıkları, kullanan sporcunun gücüne göre değişiyordu. Ayrıca, ağırlığını artırmak için –günümüz halterlerinde olduğu gibi– demir halkalar da eklenebilmekteydi. Bu tür topuzlara “ağır gürz” anlamında *gürz-i girân* denilmektedir.

Solda: Orhan Gazi'nin büyük bir gürzü kaldırıp dizlerinin üstünde bir süre tuttuktan sonra yere indirmesini tasvir eden minyatür (Nakkaş Ali Çelebi), Seyyid Lokman'ın *Hünernâme*'sinden.

Sağda: Sultan II. Bâyezid'in huzurunda aslan ile susıgırının (manda) mücadelesi ve sultanın susıgırını topuzla öldürmesini tasvir eden minyatür (Nakkaş Mehmed Bey), Seyyid Lokman'ın *Hünernâme*'sinden.

Ağır topuz kaldırmak ve savaşta beceriyle kullanmak, eski Türklerde yiğitliğin şânındandı. Bu Orta Asya geleneğini Selçuklular ve Osmanlılar da sürdürdüler. Albertus Bobovius ya da diğer adıyla Santurî Ali Ufkî Bey, anı kitabında Topkapı Sarayı'ndaki içoğlanların²⁴ eğitiminden söz ederken şunları yazıyor:

“... Üçüncü talim, sağ elinin üstünde 40, 50, 60 veya 100 librelik²⁵ bir demir ağırlık kaldırmaktır. Bileklerini böylesine büyük bir yükü çekmeye alıştıranların

²⁴ İçoğlanı, Topkapı Sarayı'nda yetiştirilen ve zamanla çeşitli devlet hizmetlerine çıkan devşirmelere denir.

²⁵ 1 libre = 0,4536 kg.

gücüne veya ustalığına göre bu ağırlık değişir. İçlerinden 120 libre veya daha fazla bir ağırlığı tek eliyle baş yüksekliğinde tutabilenler çıkar. ...”²⁶

Anlaşılan odur ki, Osmanlı'nın seçkin savaşı-bürokrat kadrosunu oluşturan Enderunlular, çeşitli ağırlık kaldırma idmanlarına yabancı değillerdi. Topuz kaldırmayı önemseyen, bizzat yapan ve bu alanda çok başarılı olan ilk Osmanlı padişahı Orhan Gazi'dir (1324-60). Elçileri huzuruna kabul ettiğinde, kaldırdığı ağır mermer topuzları onlara göstermek için yanında bulundurduğu söylenir. Şehzâde Cem (1459-95) de ağır güzür kaldırmakla ün yapmıştır. Karaman'da vali iken (1474-81), I. Alaeddin Keykubad'ın ve Karamanoğulları'nın kaldırdığı topuzlara birkaç okka ek ağırlık koyarak idman yaptığı rivayet edilir. Ağırlık kaldırarak değil de, at üzerindeyken topuzunu havaya atıp tutarak hüner gösteren ve bu nedenle adına nişan taşı dikilmiş olan padişah, Sultan I. Ahmed'dir (1603-17). Bu taşın resmi ve kitâbesinin içeriği metin kapsamında sunulmaktadır. Topuz atmada kullanılan topuzların, yukarıda sözü edilen ağır güzürlerden olmadığı kuşkusuzdur.

Topuz kaldıran Osmanlı padişahlarının sonuncusu Sultan IV. Murad'dır (1623-40). IV. Murad'ın fiziksel açıdan olağanüstü güçlü²⁷ ve okçuluk, cirit atma ve lobut fırlatma dallarında fevkalâde usta ve rekortmen bir sporcu olduğu bilinir.²⁸ Topuz kaldırmadaki derecesini anlatırken Evliya Çelebi şunları yazar:

“Ve her bâr dest-i yümnâları ile iki yüz vukıyye seng-i zeytûnî sommâkî pâre amûd güzürü oniki hâne ve kırk bend üzre ol güzürü deverân etdirir idi. Evvelâ sağ eliyle güzür-i mezbûru bend-i yemîn ve bend-i yesâr ve silâr ve vefâ ve pâyesâ ve alem ü kalem ve divâl ve kemer ve kitfeyn ve asma ve kesme ve kemer-karâr ve zabfî ve rehâ ve pâydâr velhâsıl bu bendler üzre güzürbâzlığı ..... kemâline ergürmüş idi”²⁹

Seyahatnâme'nin bir başka yerinde de şöyle yazar:

²⁶ Albertus Bobovius, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam - Albertus Bobovius ya da Santurî Ali Ufki Bey'in Anıları*, yay haz. S. Yerasimos ve A. Berthier, çev. A. Bertay (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002), 59. Leh asıllı Bobovius (1610-75), Kırım Tatarlarınca Ukrayna'da 17 yaşında esir alınıp önce Edime'de, sonra İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda içöğlanı olarak bulundu. Başta musiki olmak üzere pek çok alanda temayüz etmiş ve 19 yıl sarayda kalmıştır. 1665'te kaleme aldığı saray anıları fevkalâde ilginçtir.

²⁷ Evliya Çelebi, çok yakın gördüğü padişahı şöyle anlatır: “... şecî ü cesim (cesur ve iri) ve cüst ü çâpük (hareketli ve çevik) kimesne idi (kişiydi). Ve parmakları kalın ve mevzûn (düzgün) idi. Ve bâzûları (pazuları) kalın idi. Pençesin (eli) bir zorâver (zorlu) pehlivân çevirmeğe kaadir idi (çevirecek kadar güçlüydü)” (Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, 119).

²⁸ Şinasi M. Acar, *Osmanlı'da Sportif Atıcılık Nişan Taşları* (İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi, 2013), 94-95 ve 176-179.

²⁹ Evliya Çelebi bugünkü dille şöyle yazar: “Ve her defasında sağ elleriyle 200 okka (257 kg) ağırlığında yeşil mermer sütun parçasından yapılmış topuzu 12 usûl (dal) ve 40 oyun üzere çevirirdi. Söz konusu güzürü önce sağ eliyle sağdan [sola], soldan [sağa], ... özetle bu oyunlarda güzürdeki ustalığını mükemmellik düzeyine erdirmişti”. “200 okka”da abartı olmak gerekir; 100 okka bile müthiş bir derecedir. Arada söylediği, oyunlara ilişkin terim ve deyimlerin ise, hangi hareketlere karşı düştüğünü bilemiyoruz. Ancak, bunların çeşitli kaldırma düzeylerine tekabül ettiğini ve bu seviyeleri belirtmek için de vücudun kimi organlarının bulunduğu yerlerin referans alındığını tahmin edebiliriz. Örneğin *kitfeyn* “iki omuz küreği” anlamındadır (Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, 121).

“Bir gün efendimiz Melek Ahmed Ağa’yı ve Silahdar Mûsa Ağa’yı, ikisi birer âdem ejderhâları (insan azmanı irilikte) iken, ikisinin kemerlerine birer ellerin sokup mübârek ser-i sa’âdeti (başı) üzre kaldırıp Mûsa Paşa’yı sol elinden bırağup sağ eliyle Melek Ahmed Ağa’yı yedi sekiz kerre (kez) gürz gibi devr etdirdi (çevirdi)”.³⁰

Topkapı Sarayı’nın güneyinde yer alan
Güllhane Meydanı’nda, *Güvercinlik* olarak
anılan iki kulenin ön tarafında bulunan, Sultan
I. Ahmed’e ait nişan taşı
(Fotoğraf: Şinasi Acar)

32 cm çapında ve yaklaşık 1,80 m boyundaki dairesel mermer taş, Sultan I. Ahmed’in (1603-17) at üstünde hızla giderken topuzunu havaya atıp yere düşerken tutmasındaki ustalığı ve o gün atını koşturarak alanın ortasındaki bu yere gelince –üzengiye basıp dizginleri çekerek durduktan sonra– ileriye fırlattığı topuzunu rekor bir mesafeye atması nedeniyle dikilmiştir. Kitabesi celî sülüsle yazılmış olup üzerinde lâle motiflerinden oluşan bir süsleme kuşağı vardır. İçeriği şöyledir:

*Sürüp meydâna atın Hân-ı Ahmed / Hünerler arza kıldı halka bî-hadd
Çıkarup topuzun atdı hevâya / İnerken yine tutdu ol serâmed
Bir iki kerre atdı tutdu âni / Gerü meydâna sürdü ol sehî-kadd
Nişan yerine erüp ol cihângîr / Rikâba basdı durdu nitekim sedd
Topuzun atdı erdi bu mekâna / Nişan dikdik ki tâ kalsın müebbed
Görüp bu şevketin Hâfız o şâhın / Du’âlar eyledi cânile bî-add
Dedi târihini: **Bu yere geldi / Çün atdı topuzu Sultan Ahmed***

Tarih dizesine göre taşın dikildiği yıl Hicrî 1014’tür (Milâdî 1605). Sultan I. Ahmed, Hicrî 1012-1026 yılları arasında padişahlık etmiş olup taşın dikildiği tarihte 15 yaşındadır. Kitâbe şâiri Hâfız Ahmed Paşa’dır (1564-1632).

Bî-hadd: Sınırsız, hadsiz. *Serâmed*: Başta gelen, ilerigelen. *Ol sehî-kadd*: O fidan gibi düzgün boylu. *Rikâb*: Üzengi. *Sedd*: Set, yüksekte kalan düzlük (Sultan’ın üzengiler üzerinde yükseldiği anlatılmak isteniyor). *Müebbed*: Sonsuza dek sürecek olan. *Şevket*: Büyüklük, kudret. *Bî-add*: Sayısız.

³⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, 119.

Topuz kaldıran sporcu, eğer kolay kolay kimsenin kaldıramayacağı bir ağırlığı kaldırmışsa, gelecek kuşaklara örnek olması için, güzünün kale kapısına asılması eski bir gelenektir. Nicolas tarafından 1829 yılında yapılmış bir resimde, Edirne kalesi kapılarından birine asılmış bu tür iki güz görülmektedir.³¹ Bu güzler günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşabilmiş olanlardan biri, İstanbul surlarında Silivrikapı'nın iç tarafında, girişin solunda duvara baş aşağı asılı, yaklaşık 3 m yüksekte bulunan Pehlivan İdris'in demir saplı mermer topuzudur. Sultan IV. Murad döneminde, Milâdî 1630/31 tarihinde 110 kg ağırlığındaki topuzu kaldırdığı için güzünü buraya asılmış ve altına –celî sülüs yazıyla yazılmış– şu kitâbe konulmuştur: “*Eskisaray baltacılarından Zereli(?) Pehlivan İdris'in güzüne / nazar edüp fâtiha-i şerif[e] okuyan îmân ile gide / okka 86, sene 1040*”.³²

İstanbul surlarının Silivrikapı girişinde asılı topuz ve kitabesi (Fotoğraflar: Mustafa Yılmaz)

³¹ C. Sayger, A.-J. Desarnod, V. Adam et al., *Album d'un Voyage en Turquie fait par Ordre de sa Majeste l'Empereur Nicolas 1er en 1829 et 1830* (Paris: Engelmann & Cie, [1830?]). Âtîf Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995) adlı kitabında (s. 602), on dokuzuncu yüzyılda Anadolu'yu adım adım dolaşan Fransız seyyah Charles Texier'nin *Asie Mineure* (Paris: Firmin-Didot Frères, 1862) adlı eserinde Konya'nın Atpazarı kapısının gravürü üzerinde de demir saplı iki topuzun yer aldığını bildirdiğini yazmaktadır. Adı geçen kitabı Millî Kütüphane'de (Envanter no. A.434) inceledik, ancak içinde bu resmi bulamadık (38-45 ve 51 no'lu gravürler eksikti).

³² *Baltacılar*, sarayın dış hizmetlerinde çalışan görevliler arasındadır. Bir adları da *teberdardır*. Eskisaray (*Sarây-ı atik*) baltacıları, günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binasının yer aldığı alanın Mercan kapısı tarafındaki kışlalarda bulunurlardı. Pehlivan İdris'in memleketinden pek emin değiliz. Kimi yazarlar (Âtîf Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, 1995) bu sözcüğü “Zaralı” olarak okumuşlardır. Sözcük “Dereli” ya da “Dezeli” de olabilir.

Evliya Çelebi Budin kalesinin Orta hisarı *Beç* (Viyana) kapısının iç yüzündeki kemerlerde demir zincirlerle asılı bulunan, Sultan IV. Murad'ın 6 tanesini üst üste koyup *hıştla* deldiği kalkanların yanında, Gazi Gürz İlyas Baba'nın 100 okkalık (128 kg) bir topuzunun ve her biri 10'ar okka (12,8 kg) gelir 16 bilyeli eşi görülmemiş büyüklükte dev bir salığının bulunduğunu; Kemah kalesinin kemeri üstünde de bir başka pehlivan gürzünün asılı olduğunu yazmaktadır.³³

Solda: Mermer ve küre gövdeli, ağaç saplı topuz (TSM Envanter no. 1/55), 17. Yüzyıl;
Sağda: Kurşun ve armut başlı ağaç saplı topuz (TSM Envanter no. 1/52), 17. Yüzyıl.
 (Fotoğraflar: Murat Özveri)

Topkapı Sarayı Müzesi'nde biri mermer, diğerı kurşun gövdeli, ağaç saplı iki topuz bulunmaktadır. Başı mermer olanı 25,4 cm çapında küre, diğerı en büyük çapı 18,9 cm, yüksekliği 23,5 cm olan –sapı tarafından sopaya geçirilmiş– armut biçimindedir. Küre biimindekinin sap boyu 33,0 cm, sap çapı 3,2 cm'dir; elden kaymaması için, bu çap uç tarafında 4,3 cm'ye çıkarılarak kısa bir çıkıntı oluşturulmuştur. Armut biçimindeki topuzun sap boyu 67,5 cm'dir. Sap apı güllüye geçen kısımda 4,6 cm'den başlamakta, uca

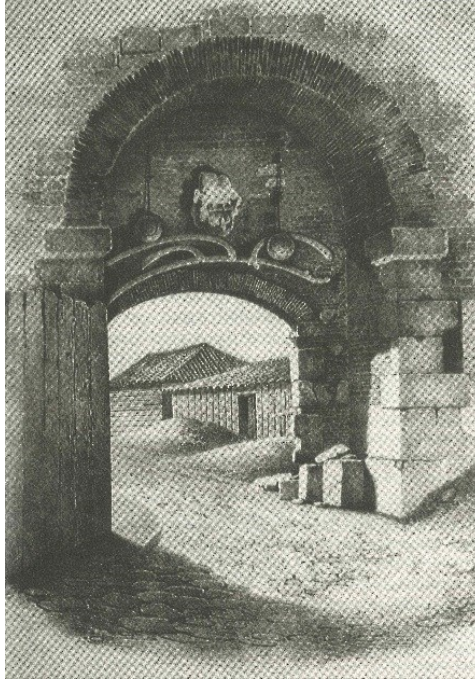
³³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, VI, 139 ve II, 195. Çelebi, *Seyahatname*'nin bir başka yerinde, IV. Murad'ın özelliklerinden söz ederken de, söz konusu kalkanların 10 tane olduğunu, *Nemse* (Avusturya) arı tarafından hediye olarak gönderildiğini, padişahın bu atışı elçinin önünde yaptığını ve *hıştın* kalkanlara üç karış kadar geçtiğini yazıyor (*Seyahatname*, I, 120). *Hışt*, lobudun ucu temrenli (ok ucu gibi sivri demirli) olanıdır. Sert cisimleri delmek, savaşta kaçan veya uzakta bulunan dışmanın atına saplayıp binicisini dışürmek için fırlatılır. Sultan IV. Murad lobut ve *hışt* atmada da çok başarılıydı.

doğru 3,0 cm'ye incelmektedir. Tartarak bulduğumuz ağırlıkları sırasıyla 17,7 kg ve 37,7 kg'dır. Envanter kayıtlarında tarihleri bulunmamakla birlikte, bu gürzlerin Sultan IV. Murad'a ait olduğu düşünülebilir.

Topuz ve *gürz* sözcükleri, Türkçe'de hem silah hem spor aracı için kullanılan ortak terimler olduğundan, kayıtlarda maharet sergilemek için kaldırıldığı veya çevrildiği söylenen topuzların hangi dalda olduğu açık değildir. Kimi anekdotlar açıkça bir kuvvet antrenmanı veya kuvvet isbatı üzerineyken, kimileri savaş topuzlarının kullanımındaki ustalıkla ilgili gibi gözükmemektedir. Ayrıca bu kayıtlarda geçen "topuz kaldırmak" gibi anlamı muğlak eylemler, neyin ne olduğunun tesbitini daha da zorlaştırmaktadır. Günümüzde, örneğin olimpiik halter sporunda kuvvetin ölçülmesi ve dolayısıyla performansın karşılaştırılması, standart bir egzersiz üzerinden yapılmaktadır. Halterde her sıklet için "koparma" ve "silme" denilen iki ayrı kaldırma tekniği vardır ve bunlar bütün dünyada standart şekilde icra edilir. Kullanılan aracın (burada halter) aynı olması ve her iki teknikte de halterin sporcu tarafından başın üstüne kaldırılması, aynı sporcunun her iki branşta da aynı ağırlığı kaldırmasına olanak vermez. Ayrıca, her sıklette rekorlar farklı farklıdır. Kişinin kendi vücut ağırlığına göre üretebildiği kuvvet, "göreceli kuvvet" (*relative strength*) olarak nitelendirilir. Dolayısıyla tarihsel kayıtlarda kaldırılmış gürzler için verilen ağırlıklar, hem sporcunun ağırlığı hem de kaldırma tekniği bilinmediği için tek başına bir şey ifade etmemektedir. Kuşkusuz spor topuzlarında da belli egzersizler vardır ve kendi dönemlerinde bunların belli bir standartta icra ediliyor olması beklenebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, hemen her alanda standardizasyon kavramı 19. yüzyıldan sonra önem kazanmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte buharla çalışan makineler ortaya çıkmış ve makineyle yapılan üretim, standardizasyonu getirmiştir. Müzik aletlerinden silahlara, kumaştan günlük araçlara kadar akla gelebilecek her şey, yüzyıllardır usta-çırak ilişkisi içinde aktarılan bilgiyle yapılıyor, kişisel ve olası yöresel farklılıklar, uzunluk, ağırlık, biçim, kullanılan malzeme gibi parametrelerde hiç kuşkusuz belirgin farklar yaratıyordu. Topuz gibi, uzun bir kolun ucundaki ağırlıktan oluşan ve sallanarak kullanılan bir spor aracında, bu standardizasyonu sağlamanın çok daha zor olduğu açıktır. Baş kısmının ağırlığı değişmeden kalsa bile, sapının uzunluğundaki birkaç santimlik değişme, aynı egzersizi yapmak için gereken kas kuvvetini inanılmaz derecede değiştirecektir. Topuzu basitçe sapının ucundan tutup kaldırmak bile, sapın uzunluğuna, ağırlığın biyomekanik açıdan nasıl kaldırıldığına, iki el ya da tek el mi kullanıldığına, kaldırma hareketine topuzu sallayarak mı yoksa durağan haldeyken mi başlandığına, eğer topuz çevriliyorsa hangi hızla çevrildiğine, bu kaldırma işinin kaç kez yapıldığına ve daha pek çok faktöre bağlı olarak farklı miktarda kuvvet, güç ve aerobik dayanıklılık gerektirecektir.

Eldeki yazılı bilgiler ışığında spor topuzlarıyla yapılan bütün egzersizleri bilmemiz mümkün gözükmemektedir. Bunları ancak, benzer idman şekillerini koruyan diğer kültürlerdeki uygulamaları inceleyerek kestirebiliriz. Hindistan'daki *kuştî* güreşçilerinin *gadayı* kullanma biçimleri olan, güzrün başın üstünden sırtta doğru salıverilip bir taraftan diğerine sallanması ve omzun üstünden öne (göğse doğru) alınması, herhalde genel kabul görmüş ve Osmanlı sporcuları tarafından da benimsenmiş egzersizlerden biriydi. Bu husus, Evliya Çelebi'nin topuzcu ustalarından söz eden aşağıdaki satırlarından açıkça bellidir.

Edirne'de kale kapısına asılmış iki topuz.

C. Sayger, A.-J. Desarnod, V. Adam et al., *Album d'un voyage en Turquie fait par Ordre de sa Majeste l'Empereur Nicolas 1er en 1829 et 1830* (Paris: Engelmann & Cie, [1830?]).

Topuzcu Ustaları

Evliya Çelebi “Esnâf-ı pehlivânân-ı güzrbâzân”ı (topuzcuları) anlatırken şunları söylüyor:

“12 dükkân, 70 çalışan ve yüzlerce zorlu sporcu vardır. İşyerlerinde çalışan 70 kişi dışında, sporcular da bu işyerlerinde toplanıp orta çekme, kesme, asma, dikme, salma, salık, çârtop ve şeştöp topuzlardan 2’şer kantar[2x44 okka x 1,283 kg/okka = 113 kg] güzrlere kadar antrenman yaparlar. Pîrleri Hz. Hamza’nın en vefalı arkadaşı Hurûm Gazi’dir. Kemerine kuşağı yine Hz. Hamza bağladı. Bunlar dahî yayan 76 adet

gürzleri ve salmaları başları üzerinde fırıl fırıl döndürerek Rüstem gibi pehlivancasına geçerler".³⁴

Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki "Mevâcib-i ehl-i hıref-i hassa" (Saray zanaatkârlarının aylıkları) defterlerinde pek çok topuz ustasının adı yer almaktadır. Saray için topuz üreten bu ustalar "Cemâ't-i gürzi" ve "Cemâ't-i bozdoğanî" adlarıyla anılıyorlardı. Bu belgelerde Mustafa bin Kemal (Kemal oğlu Mustafa), Mehmed bin Karagöz, Hızır, Yusuf, Hamza, Ali, Nasuh bin Habîbüddin, Mahmud bin Mustafa, Mehmed, Hasan, Rum Kaasım, Ferhad, Yakub, Mustafa, Hüseyin, Çerkes Hasan, Murad, Hırvat Kasım gibi usta adlarına rastlanmaktadır.

Osmanlı topuzlarının en güzel örnekleri ve en zengin koleksiyonu Topkapı Sarayı Müzesi ve Askerî Müze'de bulunmaktadır.

Sonuç

Topuz, sadece bir silah ve tören aleti olarak değil, kuvvet antrenmanlarında kullanılan bir spor aleti olarak da birçok kültürde kullanılmıştır. Spor topuzları, izleri Hindistan'a kadar takip edilebilen sistemli bir beden terbiyesi metodolojisi içinde yer almışlardır ve bu ülkede hâlâ varlıklarını sürdürmektedirler. Topuzlar fiziksel kuvvet ve askerî seçkin sınıfa aidiyeti sembolize etmesiyle, Osmanlı saray erkânı tarafından da statü objesi olarak görülmüş, spor topuzları da gazâ uğruna yapılan savaşta mükemmelleşme sürecinin bir parçası olarak düşünülen sportif faaliyet ve idmanlarda kullanılmıştır. Başarılı sporcuların (pehlivan) spor topuzları, şehir ya da kale kapıları gibi halka açık yerlerde sergilenmiş, sportif başarı ve fiziksel kuvvet yüceltilip takdir edilmiştir.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Museum material / Müze malzemesi

Demir topuz, Topkapı Sarayı Müzesi, TSM Envanter no. 1/2392, 18. Yüzyıl. Uzunluk 73,5 cm.

Yeşim topuz, Topkapı Sarayı Müzesi, TSM Envanter no. 1/2390, 17. Yüzyıl. Uzunluk 56 cm, sapı burmalı, başı yivli.

Demir topuz, Topkapı Sarayı Müzesi, TSM Envanter no. 1/2388, 18. Yüzyıl. Uzunluk 60,5 cm, ucunda zümrüt vardır.

Salık, Topkapı Sarayı Müzesi, TSM Envanter no. 1/2389, 18. Yüzyıl. Uzunluk 42 cm, gümüş, zincir uçlarındaki biyelere necef ve yeşimden.

Şeşper, Topkapı Sarayı Müzesi, TSM Envanter no. 1/2366, 17. Yüzyıl. Uzunluk 77,5 cm, 8 dilimli, demir üzerine altın ve gümüş işlemeli.

³⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, 316.

Mermer küre gövdeli, ağaç saplı topuz, Topkapı Sarayı Müzesi, TSM Envanter no. 1/55, 17. Yüzyıl. Uzunluk 57,5 cm.

Kurşun armut gövdeli, ağaç saplı topuz, Topkapı Sarayı Müzesi, TSM Envanter no. 1/52, 17. Yüzyıl. Uzunluk 86,4 cm.

Arşiv malzemesi / Archival material

Topkapı Sarayı'nın güneyinde yer alan Gülhane Meydanı'nda, *Güvercinlik* olarak anılan iki kulenin ön tarafında bulunan, Sultan I. Ahmed'e ait nişan taşının fotoğrafı. Fotoğraf: Şinasi Acar, Şinasi Acar Arşivi.

İstanbul surlarının Silivrikapı girişinde asılı topuzun fotoğrafı. Fotoğraf: Mustafa Yılmaz, Mustafa Yılmaz Arşivi.

İstanbul surlarının Silivrikapı girişinde asılı topuzun kitabesinin fotoğrafı. Fotoğraf: Mustafa Yılmaz, Mustafa Yılmaz Arşivi

Basılı kaynaklar / Printed sources

Acar, M. Şinasi. *İstanbul'un Son Nişan Taşları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.

Acar, M. Şinasi. *Osmanlı'da Sportif Atıcılık Nişan Taşları*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi, 2013.

Acar, M. Şinasi. *Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesnelere*, Geliştirilmiş 2. baskı. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi, 2015).

Aydın, Hilmi. "Topuz ve Şeşperler." *Antik&Dekor*, sayı 37 (1996): 112-114.

Aydın Hilmi. *Sultanların Silahları*, İstanbul: Topkapı Sarayı, 2000.

Ayhan, Ahmet. *Topkapı Sarayı Müzesi Silah Koleksiyonu*. İstanbul: Senk Ofset Matbaacılık, 2011.

Bobovius, Albertus. *Topkapı Sarayı'nda Yaşam – Bobovius Albertus ya da Santurî Ali Ufkî Bey'in Anıları*. Yayıma hazırlayan Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier, Çeviren Ali Berktaş İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002.

Eralp, T. Nejat. *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silahlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1993.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 1. Kitap, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu - Dizini*. Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Yapı Kredi, 1996.

Fazlullah, Reşidüddin. *Cami'-üt Tevârih (Selçuklu Tarihi)*. Farsça'dan çevirenler Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş. İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.

Fleck, Steven J. and Jeff E. Falkel. "Value of Resistance Training for the Reduction of Sports Injuries." *Sports Medicine* 3,1 (January 1986): 61-68.

Fleck, Steven J. "Cardiovascular adaptations to resistance training." *Med Sci Sports Exerc.* 20 (5 Suppl) (Oct. 1988): 146-51.

Gazi Zahirüddin Muhammed Babur. *Vekayi-Babur'un Hâtıratı*, cilt 1, Doğu Türkçesi'nden çeviren Reşit Rahmeti Arat. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

- Happel, Eberhard Werner. *Thesaurus exoticorum*, Part 4. Hamburg: Thomas von Wiering, 1688.
- Hurley, B.F., D.R. Seals, A. A. Ehsani, L. J. Cartier, G.P. Dalsky, J. M. Hagberg, and J. O. Holloszy. "Effects of high-intensity strength training on cardiovascular function." *Med Sci Sports Exerc.* 16, 5 (Oct. 1984): 483-88.
- Kahraman, Âtîf. *Osmanlı Devleti'nde Spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995.
- Kesik, Muharrem. *At Üstünde Selçuklular-Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Kesik, Muharrem. *1071 Malazgirt-Zafere Giden Yol*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013. 95.
- Khorasani, Manouchehr Moshtagh. *Persian Archery and Swordsmanship Historical Martial Arts of Iran*. Frankfurt am Main: Niloufer Books, 2013.
- Lange, Angela K., Benedicte Vanwanseele, and Maria A. Fiatarone Singh. "Strength Training for Treatment of Osteoarthritis of the Knee: A Systematic Review." *Arthritis Rheum* 59, 10 (15 October 2008): 1488-94.
- Özveri, Murat ve Şinasi Acar. "Osmanlı'da Bir Fırlatma Silahı: Lobut." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XVIII, 1 (2016): 71-88.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1983.
- Sayger, C., Auguste-Joseph Desarnod, Victor Adam, Louis-Jules-Frédéric Villeneuve, and Alphonse Bichebois. *Album d'un Voyage en Turquie fait, par Ordre de sa Majesté l'Empereur Nicolas 1er, en 1829 et 1830*. Paris: Engelmann & Cie, [1830?].
- Seyyid Lokman. *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*. Giriş Nigar Anafarta, önsöz Şevket Rado. İstanbul: Yapı Kredi, 1969.
- Spennewyn K. C. "Strength outcomes in fixed versus free-form resistance equipment". *The Journal of Strengthening & Conditioning Research* 22 (2008): 75-81.
- Sertoğlu, Midhat. *Osmanlı Tarih Lugatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.
- Sümer, Faruk. "Kılıçarslan IV." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25:404-405. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Taeschner, Franz. *Alt-Stambuler Hof- und Volksleben, ein Türkisches Miniaturenalbun aus dem 17. Jahrhundert*. Hannover: Orient Buchhandlung H. Lafaire, 1925.
- The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Râlab Paintings*. Edited by Karin Ådahl. İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul, 2006.
- Uh, Benjamin S., Bruce D. Beynnon, Bryce V. Helie, Denise M. Alosa, and P.A. Renstrom. "The Benefit of a Single-Leg Strength Training Program for the Muscles around the Untrained Ankle." *Am J Sports Med.* 28, 4 (Jul-Aug 2000): 568-73.
- Texier, Charles. *Asie Mineure*. Paris: Firmin-Didot Frères, Fils, 1862.
- Walker, Alicia. "Middle Byzantine Aesthetics and the Incomparability of Islamic Art: The Architectural Ekphraseis of Nikolaos Mesarites." *Muqarnas* 27 (2010): 79-101.
- Westcott, W. L. "Resistance training is medicine: effects of strength training on health." *Curr Sports Med Rep.* 11, 4 (Jul-Aug 2012): 209-216.

Elektronik metinler / Electronic texts

Graham Noble, "The Lion of the Punjab", Gama in England, 1910, *The Journal of Alternative Perspectives on the Martial Arts and Sciences* (May 2002). Accessed 29.05.2018. <http://ejmas.com/jalt/jaltframe.htm>

Roman Shlyakhtin, "Byzantium and the Seljuks: Background and Main Research Question." Accessed 29.05.2018.

https://medieval.hse.ru/data/2012/08/20/1256721289/Shlyakhtin_dissertation_%20summary.pdf

Web sitesi / Website content

"Karaté Goju – Ryu d'Okinawa." Accessed 29.05.2018.

<http://stgermain.gojuryu.free.fr/Pages/ecole.htm>

"Okinawa Goju Ryu." Accessed 29.05.2018. <http://www.ftmaagojuryu.com/hojo-undo--supplementary-exercises.html>

"Akhara," Accessed 29.05.2018. <http://www.indianclubs.com.au/category/akhara>

"Persian Yoga three ways of improving your Meel swing" Accessed 29.05.2018.

<http://www.indianclubs.com.au/2205/persian-yoga-three-ways-improving-meel-swing/>

"Clubbell training." Accessed 29.05.2018. <https://stumptuous.com/clubbell-training>

"The Surprising Benefits of Club Training for Strength." Accessed 29.05.2018

<https://barbend.com/surprising-benefits-club-training-strength>

"CTS Clubbell – Not Just for Cavemen." Accessed 29.05.2018.

<http://endthetrendnow.com/cts-clubbell-review/>

"Macebell." Accessed 29.05.2018.

<http://www.urbandictionary.com/define.php?term=macebell>

"Photographs of North American Indians, 1850-1900". Accessed 29.05.2018.

<http://www.americanantiquarian.org/nativeamericanphotographs>

"Native American Indian Fully Beaded Stone Head War Club," Accessed 30.05.2018.

<https://picclick.com/Native-American-Indian-Fully-Beaded-Stone-Head-War-282981866821.html#&gid=1&pid=11>

"Elinde asasıyla Kızılderili reisi (19. yüzyıl sonu), erişim 30.05.2018, https://lh6.googleusercontent.com/-udFZu9ra7Wc/T9iNyz_lyeI/AAAAAAAAApeE/K10ugmPn82I/s582/99.jpg

Ayash Basu, "Preserving the Pehlwani Tradition in Kolkata, *Loculars*, 30 August 2016, <http://blog.loculars.com/blog/pehlwani-tradition-kolkata/>

"Training at Suria Akhara." Accessed 30.05.2018.

<https://www.indianclubs.com.au/training-suria-akhara/>

"Chiishi," *Memoirs of a Grasshopper*, 12 January 2010,

<http://memoirsofagrasshopper.blogspot.com/2010/01/chiishi.html>

"Dall'hojo undo al functional training moderno," *Best Trainer Network*, 25 February

2017, <http://www.best-trainer.net/articoli/dallhojo-undo-al-functional-training-moderno/>